

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU
EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION

11.

MEĐUNARODNI
NAUČNI SKUP
„SPECIJALNA
EDUKACIJA I
REHABILITACIJA
DANAS”

11th

INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
CONFERENCE
“SPECIAL
EDUCATION AND
REHABILITATION
TODAY”

ZBORNİK RADOVA

PROCEEDINGS

Beograd, Srbija
29-30. oktobar 2021.

Belgrade, Serbia
October, 29-30th, 2021

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA
SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29–30. oktobar 2021. godine

Zbornik radova

11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29–30th, 2021

Proceedings

**11. MEĐUNARODNI NAUČNI SKUP
SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Beograd, 29-30. oktobar 2021. godine
Zbornik radova**

**11th INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Belgrade, October, 29-30th, 2021
Proceedings**

IZDAVAČ / PUBLISHER

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

ZA IZDAVAČA / FOR PUBLISHER

Prof. dr Gordana Odović, v.d. dekana

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr Branka Jablan

UREDNICI / EDITORS

Prof. dr Irena Stojković
Doc. dr Bojan Dučić
Doc. dr Ksenija Stanimirov

RECENZENTI / REVIEWERS

Prof. dr Sonja Alimović
Sveučilište u Zagrebu – Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Doc. dr Ingrid Žolgar Jerković
Univerzitet u Ljubljani – Pedagoški fakultet Ljubljana, Slovenija
Prof. dr Vesna Vučinić, prof. dr Goran Jovanić, doc. dr Aleksandra Pavlović
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

LEKTURA I KOREKTURA / PROOFREADING AND CORRECTION

Maja Ivančević Otanjac, predavač

DIZAJN I OBRADA / DESIGN AND PROCESSING

Biljana Krsić
Mr Boris Petrović
Zoran Jovanković

Zbornik radova biće publikovan u elektronskom obliku

Proceedings will be published in electronic format

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-150-1

SVAKODNEVNE ŽIVOTNE VEŠTINE DECE SA VIZUELNIM SMETNJAMA PREDŠKOLSKOG UZRASTA*

Marija Anđelković**, Vesna Vučinić¹, Nevena Krstić², Ksenija Stanimirov¹,
Valentina Martać¹

¹Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

²Miloš klinika – Odeljenje za dečiju oftalmologiju i razrokost, Srbija

Uvod: *Lakši oblici oštećenja vida nekada predstavljaju značajnu prepreku za optimalan razvoj i svakodnevno funkcionisanje dece, što se dovodi u vezu sa neblagovremenim oftalmološkim i ortoptičko-pleoptičkim intervencijama i prezaštićivanjem od strane roditelja.*

Cilj: *Utvrđiti nivo usvojenosti svakodnevnih životnih veština kod dece sa vizuelnim smetnjama predškolskog uzrasta.*

Metod: *Uzorak je činilo 100 dece predškolskog uzrasta, od čega 50 dece sa dijagnostikovanim vizuelnim smetnjama i isto toliko dece tipičnog razvoja. Kriterijumi za formiranje uzorka bili su: vizuelne smetnje na nivou slabovidosti povezane sa strabološkim uzrocima, prosečne intelektualne sposobnosti i uzrast od jedne do šest godina (AS=36; SD=12,99 meseci). Za prikupljanje podataka je korišćena subskala Svakodnevne životne veštine, integralni deo Skale za procenu adaptivnog ponašanja (Adaptive Behavior Scale) inkorporirane u Bejli skalu za procenu razvoja novorođenčadi i dece (Bayley Scales of Infant and Toddler Development, Third Edition, Bayley- III, 2005). U statističkoj obradi podataka primenjene su mere deskriptivne statistike, t-test i Univarijatna analiza varijanse (ANOVA).*

Rezultati: *Deca sa vizuelnim smetnjama su najbolje ocenjena na zadacima kojima se procenjuje samostalnost prilikom hranjenja (AS=2,14; SD=0,86). Usvojenost higijenskih navika (AS=0,95; SD=0,58) i pomoć u kući (AS=1,49; SD=0,67) roditelji ove dece su vrednovali najnižim prosečnim ocenama. Između dece sa vizuelnim smetnjama predškolskog uzrasta i vršnjaka tipičnog razvoja utvrđena je statistički značajna razlika u pogledu opšteg skora*

* Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa” (br. 179025), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

** marijaandja14@yahoo.com

na subskali Svakodnevne životne veštine ($p=0,000$), kao i u svim segmentima svakodnevnog funkcionisanje.

Zaključak: Dobijeni rezultati ukazuju da vizuelne smetnje utiču na razvoj samostalnosti i svakodnevno funkcionisanje dece već od ranijeg uzrasta. Neophodno je dizajnirati programe za usvajanje životnih veština za decu sa lakšim i težim oštećenjem vida, kao osnove za buduću samostalnost i socijalno funkcionisanje.

Ključne reči: vizuelne smetnje, svakodnevne životne veštine, strabizam

UVOD

Svakodnevne životne veštine su jedan od ključnih faktora za uspešnu integraciju osoba sa vizuelnim smetnjama u životnu zajednicu (Lockett, 1980, Petal, 1983, Weller & Strawser, 1982, prema Meacham et al., 1987). Podrazumevaju delovanje usklađeno sa uslovima koje diktira okruženje i potrebom da se efikasno dođe do cilja. Razvijene svakodnevne životne veštine omogućavaju uspešno funkcionisanje deteta sa vizuelnim smetnjama u ličnom prostoru i socijalnoj sredini.

Oštećenje vida utiče na sve razvojne domene i predstavlja značajnu prepreku za samostalno funkcionisanje u svakodnevnom životu (Elsman et al., 2019; Salminen & Karhula, 2014). Slabovidna deca imaju teškoće u posmatranju aktivnosti drugih, njihova sposobnost oponašanja je ograničena i često su prezaštićena od strane roditelja, što dovodi do zavisnosti i naučene bespomoćnosti. Bišop (Bishop, 2004, prema Papadopoulos et al., 2011) naglašava da deca tipičnog razvoja veštine svakodnevnog života kao što su oblačenje, hranjenje i sređivanje kuće usvajaju spontano i putem imitacije.

Sa odrastanjem deca sa oštećenjem vida evidentnije zaostaju u samostalnom funkcionisanju i obavljanju svakodnevnih životnih veština, što može biti povezano sa povećanim očekivanjama (Buchanan & Weller, 1984, prema Meacham et al., 1987). Nezavisnosti i sticanju samostalnosti se pridaje sve veći značaj u programima obrazovanja i rehabilitacije dece sa vizuelnim smetnjama.

CILJ

Utvrđiti nivo usvojenosti svakodnevnih životnih veština kod dece sa vizuelnim smetnjama predškolskog uzrasta.

METOD

Vreme i mesto prikupljanja podataka

Istraživanje je sprovedeno 2019. godine u „Miloš klinici“ u Beogradu, na Odeljenju za dečju oftalmologiju i razrokost, i u Predškolskoj ustanovi „Petar Pan”

u Kragujevcu. Upitnik su popunjavali roditelji. Roditelji su dali usmenu saglasnost za učešće.

Instrumenti istraživanja

Za potrebe istraživanja konstruisan je upitnik za prikupljanje osnovnih podataka o deci (uzrast, stanje vida, tip i vreme pojave vizuelnih smetnji).

Za prikupljanje podataka o usvojenosti svakodnevnih životnih veština korišćena je subskala *Svakodnevne životne veštine*, integralni deo *Skale za procenu adaptivnog ponašanja* (Adaptive Behavior Scale, Harrison & Oakland) inkorporirane u Bejli skalu za procenu razvoja novorođenčadi i dece (Bayley Scales of Infant and Toddler Development, Third Edition, Bayley-III, 2006). Subskala je Likertovog tipa, sadrži 25 tvrdnji podeljenih na domene: *svakodnevne životne veštine, kućni poslovi, higijenske navike, samostalno hranjenje, lepo ponašanje i briga o ličnim stvarima*. Ponuđeni odgovori se kreću od 0 – nije u stanju da uradi do 3 – uvek ili skoro uvek kad je potrebno, uz dodatnu opciju označite ako pretpostavljate.

Opis uzorka

Uzorak je činilo 100 dece predškolskog uzrasta, od toga 50 dece sa vizuelnim smetnjama i isto toliko dece tipičnog razvoja. Kriterijumi za formiranje uzorka bili su: vizuelne smetnje povezane sa strabološkim uzrocima, prosečne intelektualne sposobnosti i uzrast od jedne do šest godina ($AS=36$; $SD=12,99$ meseci).

Polovina dece sa vizuelnim smetnjama je imala manifestnu razrokost, petoro latentnu formu strabizma, černaestoro hipermetropiju i šestoro je imalo dijagnozu specijalnog oblika strabizma. Kod nešto više od polovine dece sa vizuelnim smetnjama ($n=26$) problemi sa vidom su primećeni odmah po rođenju, a kod ostalih nakon navršene prve godine.

Statistička obrada podataka

U obradi podataka primenjene su mere deskriptivne statistike, t-test i univarijatna analiza varijanse (ANOVA).

REZULTATI

Svakodnevne životne veštine omogućavaju deci da se uspešno nose sa zahtevima i izazovima u životu, i na zadovoljavajući način ispunjavaju društvena očekivanja.

Tabela 1*Deskriptivni pokazatelji usvojenosti svakodnevnih životnih veština*

	AS	SD	Min	Max
Svakodnevne životne veštine	1,88	0,79	0,25	3,00
Zajednički kućni poslovi	1,85	0,74	0,40	3,00
Higijenske navike	1,46	0,82	0,00	3,00
Samostalno hranjenje	2,31	0,76	0,50	3,50
Lepo ponašanje	2,03	0,64	0,60	3,00
Briga o ličnim stvarima	1,93	0,62	0,60	3,20

Deca predškolskog uzrasta su najbolje ocenjena na zadacima kojima se procenjuje samostalnost prilikom hranjenja (AS=2,31; SD=0,76), dok su u obe ispitivane grupe usvojenost higijenskih navika (AS=1,46; SD=0,82) i zajednički kućni poslovi (AS=1,85; SD=0,74) od strane roditelja vrednovani niskim ocenama.

Tabela 2*Odnos usvojenosti svakodnevnih životnih veština i stanja vida*

Domeni	Stanje vida	AS	SD	t	Df	p	η^2
Svakodnevne životne veštine	Uredan vid	2,21	0,68	4,69	97	0,00	0,18
	Vizuelne smetnje	1,54	0,75				
Zajednički kućni poslovi	Uredan vid	2,22	0,61	5,66	98	0,00	0,25
	Vizuelne smetnje	1,49	0,67				
Higijenske navike	Uredan vid	1,97	0,69	7,98	98	0,00	0,39
	Vizuelne smetnje	0,95	0,58				
Samostalno hranjenje	Uredan vid	2,48	0,61	2,24	86,74	0,03	0,05
	Vizuelne smetnje	2,14	0,86				
Lepo ponašanje	Uredan vid	2,25	0,58	3,66	97	0,00	0,12
	Vizuelne smetnje	1,81	0,62				
Briga o ličnim stvarima	Uredan vid	2,18	0,57	4,21	98	0,00	0,15
	Vizuelne smetnje	1,69	0,58				
Zbirni skor na subskali	Uredan vid	2,19	0,55	5,41	95	0,00	0,24
	Vizuelne smetnje	1,56	0,58				

Kod dece sa vizuelnim smetnjama usvojenost svakodnevnih životnih veština, u svim domenima je u odnosu na njihove vršnjake tipičnog razvoja ($p=0,00$) značajno lošija. Najniže rezultate na subskali *Svakodnevne životne veštine* ispitanici sa vizuelnim smetnjama su ostvarili na domenu *Higijenske navike* (AS=0,95; SD=0,58). Rezultati prethodnih studija su takođe pokazali da deca sa oštećenjem vida imaju teškoće u usvajanju veština neophodnih za održavanje lične higijene (Gothwal et al., 2003; Lewis & Iselin, 2002), uglavnom se oslanjaju na pomoć roditelja.

Na domenu *Zajednički kućni poslovi* slabovida deca su ostvarila lošije rezultate u odnosu na vršnjake tipičnog razvoja. Za usvajanje ovih veština važne su motoričke sposobnosti, mogućnost oponašanja odraslih, spretnost i nezavisnost (Blankenship, 2007, Farrenkof et al., 1997, prema Lewis et al., 2014), što je kod slabovide dece često praćeno različitim teškoćama. Deca sa vizuelnim smetnjama ispoljavaju

nesamostalnost u odlučivanju i obavljanju svakodnevnih životnih aktivnosti i kućnih poslova (Robinson & Lieberman, 2004), jer ih roditelji prezaštićuju i zanemaruju razvoj veština potrebnih za obavljanje kućnih poslova, iako imaju visok nivo zabrinutosti za njihovu samostalnost u budućnosti (Bambara et al., 2009).

Najbolje prosečne ocene kod obe grupe dece predškolskog uzrasta su na domenu *Samostalno hranjenje*. Na osnovu odgovora koje su dali roditelji na pojedinačnim ajtemima može se zaključiti da većina dece sa vizuelnim smetnjama koristi pribor za ručavanje i pomaže u spremanju užine i jednostavnih obroka. U studiji Luis i Izelin (Lewis & Iselin, 2002) zaključeno je da slabovidna deca dosta uspešno učestvuju u kuhinjskim poslovima, ali da se u njih uključuju dva puta ređe u poređenju sa vršnjacima tipičnog razvoja.

U grupi dece sa vizuelnim smetnjama na usvojenost veština samostalnog hranjenja značajno utiče tip smetnje ($p=0,05$). Deca sa manifestnim strabizmom pokazuju lošije rezultate u svim domenima u odnosu na decu sa refrakcionim anomalijama i latentnim strabizmom, pri čemu razlike nisu statsistički značajne. Ambliopija uzrokovana manifestnim strabizmom i prateći poremećaj binokularnog gledanja ometaju razvoj motoričkih sposobnosti (Caputo et al., 2007; Engel-Yeger, 2008; Wen et al., 2011), a time i usvajanje svakodnevnih životnih veština (Grant & Moseley, 2011).

Posmatrano u odnosu na uzrast kada je došlo do smetnje vida utvrđeno je da su deca sa stečenim oblicima bolje ovladala veštinama *samostalnog hranjenja* i *lepog ponašanja* u odnosu na decu sa kongenitalnim oštećenjem vida ($p=0,01$; $p=0,01$). Ovaj zaključak treba prihvatiti sa rezervom, jer su deca sa urođenim oblicima vizuelnim smetnjama u proseku bila znatno mlađa.

ZAKLJUČAK

U skladu s postavljenim ciljem istraživanja može se zaključiti da vizuelne smetnje značajno utiču na usvojenost svakodnevnih životnih veština kod dece predškolskog uzrasta. Najniža postignuća ispitanici sa vizuelnim smetnjama su ostvarili na domenima *Higijenske navike* i *Kućni poslovi*, a najbolja na domenu *Samostalno hranjenje*. Usvojenost svakodnevnih životnih veština kod dece sa vizuelnim smetnjama, u najvećoj meri zavisi od tipa, stepena i vremena pojave vizuelnih smetnji. U kontekstu socijalnog modela ometenosti svakodnevnim životnim veštinama treba posvetiti više pažnje, izdvojiti ključne činioce na koje treba delovati, i programe kojima se može unaprediti njihovo usvajanje kod dece sa vizuelnim smetnjama.

LITERATURA

- Bambara, J. K., Wadley, V., Owsley, C., Martin, R. C., Porter, C., & Dreer, L. E. (2009). Family functioning and low vision: A systematic review. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 103(3), 137-149. <https://doi.org/10.1177/0145482X0910300303>
- Bayley, N. (2006). *Bayley scales of infant and toddler development*. 3rd Edition. Psychological Corporation.

- Caputo, R., Tinelli, F., Bancale, A., Campa, L., Frosini, R., Guzzetta, A., Mercuri, E., & Cioni, G. (2007). Motor coordination in children with congenital strabismus: Effects of late surgery. *European Journal of Paediatric Neurology*, *11*(5), 285-291. <https://doi.org/10.1016/j.ejpn.2007.02.002>
- Elsman, E. B., Al Baaj, M., van Rens, G. H., Sijbrandi, W., van den Broek, E. G., van der Aa, H. P., Schakel, W., Heymans, M. W., de Vries, R., Vervloed, M. P. J., Steenbergen, B., & van Nispen, R. M. (2019). Interventions to improve functioning, participation, and quality of life in children with visual impairment: A systematic review. *Survey of Ophthalmology*, *64*(4), 512-557. <https://doi.org/10.1016/j.survophthal.2019.01.010>
- Engel-Yeger, B. (2008). Evaluation of gross motor abilities and self perception in children with amblyopia. *Disability and Rehabilitation*, *30*(4), 243-248. <https://doi.org/10.1080/09638280701257221>
- Gothwal, V. K., Lovie-Kitchin, J. E., & Nutheti, R. (2003). The development of the LV Prasad-Functional Vision Questionnaire: A measure of functional vision performance of visually impaired children. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, *44*(9), 4131-4139. <https://doi.org/10.1167/iovs.02-1238>
- Grant, S., & Moseley, M. J. (2011). Amblyopia and real-world visuomotor tasks. *Strabismus*, *19*(3), 119-128. <https://doi.org/10.3109/09273972.2011.600423>
- Lewis, S., & Iselin, S. A. (2002). A comparison of the independent living skills of primary students with visual impairments and their sighted peers: A pilot study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, *96*(5), 335-343. <https://doi.org/10.1177%2F0145482X0209600505>
- Lewis, S., Savaiano, M. E., Blankenship, K., & Greeley-Bennett, K. (2014). Three areas of the expanded core curriculum for students with visual impairments: Research priorities for independent living skills, self determination, and social interaction skills. *International Review of Research in Developmental Disabilities*, *46*, 207-252. <https://doi.org/10.1177%2F0145482X0209600505>
- Meacham, F. R., Kline, M. M., Stovall, J. A., & Sands, D. I. (1987). Adaptive behavior and low incidence handicaps: Hearing and visual impairments. *The Journal of Special Education*, *21*(1), 183-196. <https://doi.org/10.1177/002246698702100116>
- Papadopoulos, K., Metsiou, K., & Agaliotis, I. (2011). Adaptive behavior of children and adolescents with visual impairments. *Research in Developmental Disabilities*, *32*(3), 1086-1096. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.01.021>
- Robinson, B., & Lieberman, L. (2004). Effect of visual impairment, gender and age on self-determination. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, *98*(6), 351-366. <https://doi.org/10.1177%2F0145482X0409800604>
- Salminen, A. L., & Karhula, M. E. (2014). Young persons with visual impairment: Challenges of participation. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, *21*(4), 267-276. <https://doi.org/10.3109/11038128.2014.899622>

DAILY LIVING SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENT**

Marija Anđelković¹, Vesna Vučinić¹, Nevena Krstić², Ksenija Stanimirov¹,
Valentina Martać¹

¹University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

²“Miloš” Clinic – Pediatric Ophthalmology and Strabismus Department, Serbia

Introduction: *Milder forms of visual impairment are sometimes a significant obstacle to optimal development and daily functioning of children, which is associated with untimely ophthalmological and orthoptic and pleoptic interventions and overprotection by parents.*

Aim: *To determine the acquisition level of daily living skills in preschool children with visual impairment.*

Method: *The sample included 100 preschool children, out of whom 50 were diagnosed with visual impairment, and 50 were of typical development. Sample inclusion criteria were: visual impairment at the level of low vision caused by strabismus, average intellectual abilities, and 1-6 years of age (M=36; SD=12.99 months). Data was collected by means of The Daily Living Skills subscale, which is an integral part of the Adaptive Behavior Scale incorporated into the Bayley Scales of Infant and Toddler Development, Third Edition, (Bayley-III, 2005). Descriptive statistics, t-test, and univariate analysis of variance (ANOVA) were used in statistical data processing.*

Results: *Children with visual impairment got the highest grades on tasks assessing eating independence (M=2.14; SD=.86). Personal hygiene habits (M=.95; SD=.58) and helping with household chores (M=1.49; SD=.67) were evaluated with the lowest average grades by the parents of these children. A statistically significant difference was determined between preschool children with visual impairment and their typically developing peers in the general score on the Daily Living Skills subscale (p=.000), as well as in all segments of daily functioning.*

Conclusion: *The obtained results indicate that visual impairments influence the development of independence and daily functioning of children from an early age. It is necessary to design programs for acquiring living skills for children with mild and severe visual impairment, as a basis for future independence and social functioning.*

Keywords: *visual impairment, daily living skills, strabismus*

* This article is a result of the project “Designing a protocol for assessing the educational potential of children with developmental disabilities as a criterion for developing Individualized Education Programs” (No. 179025), financed by Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.